

Lletra de convit des de Guardamar

«Guardamarenca, fina i flamenca» (dita popular a Guardamar i a l'Horta d'Oriola)

JOAN-CARLES MARTÍ I CASANOVA

Vet aquí que aquesta lletra de convit us arriba des de Guardamar, el municipi que marca la fita sud del domini lingüístic català. L'església de Sant Jaume s'alça damunt una llima que mira devers la mar a dos quilòmetres a migjorn de la gola del Segura. Un riu que, de tanta arena vessada, conforma un paisatge de dunes que va des de la Marina del Pinet fins a la Mata. Així, a la primeria del segle XX, la sorra avançava i amenaçava d'engolir la primera filera de cases a tramuntana. L'enginyer Francesc Mira amb l'*aïda* (ajuda) dels guardamarencs féu la pineda ombrívola on ara habita el gegant *Menjabollos*, un personatge mític el qual, per Nadal, surt del bosc que conrea i popa tot l'any per oferir *juguesques* (joguines) a la xicalla del poble, els quals li fan un *rogle* (rotlle) que l'envolta.

L'apel·latiu *del Segura* acostuma sovint a caure. Quan dues poblacions tenen un mateix nom, la més gran no ha menester de cap afegitó: València i Valença do Douro (o València de Alcán-

tara), Oriola i Orihuela del Tremedal, Elx i Elche de la Sierra. Tot i això, el règim franquista la batejà *València del Cid* i la cosa encara cueja. Pel que fa a Guardamar, n'hi ha un a la Safor, molt petit. De vegades, fa l'efecte que alguns valencians ens avergonyim de tenir el Segura com a riu. És com si se'ns fes llarg; massa *meridional* per al gust de molts regnícoles, els quals encara creuen que Múrcia comença al nord d'Alacant. Què seria de Roda de Ter sense el flum on en Miquel Martí i Pol veié la llum? Coneixeu algun riu més portuguès que el que desemboca a Lisboa o més català que el que ho fa prop de Tortosa? Som una llenca prima i allargassada, hi estem d'acord, però alguns semblen esvair-nos. Hi ha pobles que neixen lligats a un riu. Així, els pujols al marge dret del Segura són la talaia des de la qual es guaita una mar que fou, fonamentalment, catalana fins al Regne de Granada al ple del segle XV. A hores d'ara, d'aquesta Catalunya perduda, ja no sembla recordar-se'n ni la mitologia nacional apedregada per discussions lèxiques i morfosintàctiques diverses sobre la llengua i la cultura comunes. Si ens clivellem des d'endins mai no podrem recompondre'ns enfora. Els qui enraonem així, amb més o menys dramatisme i fleuma, seríem uns incorregibles. Citarem Ausiàs: «Si la que am és fora d'aquest segle, la major part d'aquella és en ésser.» Parlava el mestre dels segles passats o dels segles que han de venir? Aquesta és la meua lectura. El Segura també parlà català un temps, alhora que era navegable des de la gola fins a Múrcia, una seixantena de quilòmetres corrent amunt.

Els repobladors catalans bastiren Guardamar dalt del tossal en 1270 perquè Oriola sempre ha perillat. El Castell és a poc més de cent metres d'alçada, però se'ns antull magnífic com ho són els cabeçons veïns de les Raboses, el Montcaio o Soler. Els ibers, els fenicis, els romans i els musulmans s'adonaren d'aquest valor estratègic i

ens llegaren runes venerables: una Ràpita islàmica, amb inscripció del 944, soterrada durant mil anys sota els *tussals*, com anomenen aquí les dunes. També brollaren, al mateix indret, la Fonteta, les restes del port fenici més ben conservat de tots.

Amb el cor com un meló d'aigua vermell en son punt arribem d'Elx a Guardamar. Ens hem establert amb una vista als pins i a la badia de Santa Pola amb l'Illa, com aquí anomenem l'illa de Tabarca, al fons. A un de casa li ha tocat fer de cap de turisme municipal i de relacions amb els residents estrangers. Si ens diuen que s'hi parla poc català acostumem a respondre, amb to burleta, que s'hi parla molt anglès. Els d'altres estats, en primer lloc britànics, són el 38% dels 16.000 veïns i el cas és que pocs aprenen, més enllà de les beceroles, cap de les dues llengües oficials. Les excepcions són nombroses. A tall d'exemple, tinc una col·laboradora escocesa, de nom sonor i gaèlic, que se'm presentà l'altra diassa a la feina amb un diccionari anglès-català. Això encara passa a Guardamar, on l'alcaldessa, Marylène Albentosa i Russo, parla català al carrer amb el seu fill de quatre anys o amb regidors de cognoms valencians com Rastoll, Amorós, Guíllén, Senent, Puigcerver, Andreu, Martínez i Zaragoza. Aneu pel carrer de Sant Josep, amb una llengua catalana que s'asseu fent remor, *de tardet* (al capvespre), en cadires de boga a les portes de les plantes baixes. El traçat del segle XIX el tanquen els carrers del Nord, de Migdia, dels Pins i Molivent. Les plantes baixes arribaren intactes a 1970. Una altra illa de catalanitat històrica enmig d'un arxipèlag immens. Les estadístiques i els estudiosos ens diuen, fredament, que tan sols una quarta part de la població a Guardamar sap parlar català. Som a l'extrem sud de la costa valenciana, dintre una mar d'urbanitzacions que són autèntiques colònies lingüístiques. Els rètols dels carrers a les urbanitzacions ens parlen de Berenguer

Monument a la llengua catalana (plaça de Jaume II, Guardamar)

FOTO: Turisme de Guardamar

de Maçanet, de Bernat de Cruïlles, de Galcerà de Rosanes o els més agrícoles de l'Herba Bona, la Rosella i el Bovalar. S'hi serveixen espècies, usos i personatges lligats a la terra. El gruix dels nadius romanen on han viscut sempre. Això sí, assetjats dintre la urbanització més antiga i cèntrica de tot el terme, on es mantenen amb penes i treballs.

Ja coneixíem bastant Guardamar en mudar-nos al *finis Cataloniae*, que arribà un dia més al sud encara. De bell nou, els valencians, fins a la ratlla de Múrcia, aprenem català a l'escola i hauríem d'aspirar a alguna cosa més. És aquesta la pedagogia i l'ambició política que ens manca. Alguns mapes diuen que Guardamar és al Baix Vinalopó. Es bescanvia un riu peninsular que surt a Andalusia, ple de fils cabals, per una rambla que neix i fineix en una *assarpeta* (canal de drenatge d'aigües salobres d'albufera). Vet aquí la trista sort d'un Vinalopó eixut conegut com la Rambla. Alguns cregueren que calia afegir Guardamar a la comarca a tramuntana d'on rep escalf lingüístic. La geografia, però, no entén de reculades de fronteres i Guardamar és una Horta d'Oriola encara catalana com ho fou la resta de la comarca. Segons el doctor Brauli Montoya, el català es mantingué

a la capital de la governació fins a la darrerria, si més no, del segle XVII i alguns erudits especulen encara amb l'existència d'illes lingüístiques catalanes residuals que arribarien al segle XIX. Guardamar és el vèrtex d'un triangle que va d'Elx a Oriola i que es tanca. Uns vint-i-cinc quilòmetres, si fa no fa, en qualsevol de les tres línies rectes. S'hi devia parlar la llengua catalana, modalitat oriolana, lleugerament divergent de la que trobem al nord de la ratlla Biar-Busot. N'hem parlat abans dins LENGUA NACIONAL i en altres publicacions. Ens repetirem *ad nauseam*, sabedors que la insistència no és sempre un defecte. Aquestes àrees laterals són el millor antídote per als qui volen fer bardisses dintre el jardí. Hi ha altres franges així. A la Governació d'Oriola abundaren els repoblaments, tant de catalans orientals com occidentals, i això no s'atreveix a discutir-ho ningú per aquests verals. Així i tot, els de Guardamar han sentit sempre vergonya per la qualitat de llur parlar. Diuen que Déu Nostre Senyor anà repartint llengües quan, molt fatigat, arribà a Guardamar, s'asseié sense alè i sentencià: «D'aquí per avall parleu com vulgueu!». Això, però, no és del tot així. El parlar de Guardamar és un català

viu amb quatre o quaranta taques lletges com a tot arreu amb proporcions diverses. Tampoc no és inusual trobar-se guardamarenques, com ara la jove amb la qual compartim tasques. Parla un estàndard oral valencià meridional ple de guardamarenquismes i escriu un català normatiu envejable. Comprendreu que ens emocionés el jove funcionari, a qui vaig examinar de català i d'anglès a l'Ajuntament, el qual em digué: «Des anys setanta p'ençà es pares mos parlaren en castellà.» Havia recobrat plenament l'estat dialectal familiar. D'aquesta espècie n'he coneguts bastants, també funcionaris de Burgos, de Madrid o d'Alacant que han après el seu català dubitatiu aquí i que ens agraeixen que no canviem de llengua amb ells. Lamentem deixar en fora de joc alguns sociolingüistes de cap de setmana, els quals acostumen a fer ràtzies lingüístiques pels límits de la llengua, sovint acolorides, amb conclusions precipitades, sense tenir en compte que les llengües també resisteixen quan hi ha un centre fort de disseminació. No debades aquests dies passats, a l'Institut les Dunes de Guardamar, es féu la primera exposició, en tot el País Valencià, de les bressoles de la Catalunya Nord. Tant a la Catalunya Nord com a Guardamar es

diu *sem per som*.

Fins a l'Edat Moderna, el castell de Guardamar, amb la vila i el ravalet extramurs, fou l'única població estable que hi hagué, en la llarga franja costanera que separa els ports d'Alacant i de Cartagena. Elx i Oriola restaven terra endins i tan sols hi havia un sistema de talaies que començaven a les albuferes o alguna caserna renaixentista. En els gravats d'en Francesc Aracil, fill de Guardamar, i d'Enrique Abad, fill d'Oriola, realitzats l'any 2003, observem la vila com degué ser devers l'any 1700, tant en la seva configuració interna com en els seus perfils vists de ponent i de llevant. La vila es posà enjorn sota les advocacions de sant Jaume i la Mare de Déu del Roser. Disposava d'una ermita-hospital dedicada a santa Llúcia i d'una capella, en un mas del camp, dedicada a la Mare de Déu de Montserrat, patrona d'Oriola. La pastisseria artesana que hi ha al costat de l'església es diu encara *Montserrat*. Tot, com comprovareu, d'una catalanitat irreprotxable. No deixarem d'esmentar, a cavall entre els segles XVII i XVIII, la venerable beata *Betruana* (Betriu Anna). La vila es desenvolupà dalt del castell fins a l'any 1829, quan el més gran terratrèmol imaginable –aquí s'ajunta la placa africana amb l'europea– convertí la planissa dalt del tossal del Castell en una pedrera profitosa. S'hi reconstruïren les muralles i el baluard. La resta és un siti immens que espera una sort millor i una recuperació *mítica* amb fons públics que són sempre per a altres parcs temàtics. S'hi veuen les campanes que davallaren al poble bastit l'any 1830 per l'enginyer d'estat Joaquín de Larramendi, una quadrícula

neoclàssica de plantes baixes i carrers amples; unes cases que han crescut fins a les tres o quatre plantes actuals en un petit municipi que té més de seixanta agències immobiliàries registrades i és ple de rètols en anglès.

Malgrat la interrupció de la llengua, iniciada devers l'any 1960, tothom sembla desvanir-se amb aquest passat boirós i catalanesc. I això que els avantpassats eren uns fadristerns de nissagues de poc fiar i cavallers a la recerca d'argent i fortuna! La brama ja apareix en alguna crònica oriolana tardana. Els repobladors catalans primigenis eren el pitjor de cada lloc de Catalunya i acabaren tots al Castell de Guardamar en un amagatall on encetaren una vida nova. Aquest tornar a néixer deu estar en l'origen d'una esperança que pren embranzida –en aquesta fita extrema– ben entrats els anys setanta. Potser per això, Guardamar del Segura és el lloc del País Valencià amb més fites desvergonyides que ens reintegren a l'espai cultural català. Davant l'amenaça absoluta tendim sempre a l'exageració: el Monument a la Llengua Catalana, a la plaça Jaume II, inaugurat l'any 1993, essent alcalde Manuel Aldeguer. També hi anàrem abans, l'any 1986, quan el doctor Badia i Margarit inaugurà la placa commemorativa del II Congrés de la Llengua Catalana, o en la inauguració de la pedra commemorativa del Tractat d'Elx-Torrelles, de l'any 1305, col·locada l'any 2005 a la paret més noble de la costera del Castell. La toponímia menor, tot just aprovada a la Sala del Consell, on «Los Estaños» deixen de ser un metall castellà per a esdevenir de nou *els Estanyes*, ara assecats. O els versos de Salvador Espriu

llegits per l'alcaldesa en la seva presa de possessió d'enguany: «Si et criden a guiar / un breu moment / del mil·lenari pas / de les generacions, / aparta l'or, / la son i el nom...» Tot això forma ja part de l'imaginari col·lectiu. Cal recordar els amics de l'Associació per la Llengua la Gola de Guardamar i les Trobades d'Escoles Valencianes del Baix Vinalopó - Baix Segura que s'apleguen a Elx, Crevillent, Santa Pola i Guardamar, cada quatre anys, amb assistència d'escoles d'Almoradí o Callosa de Segura a l'Horta d'Oriola. Un 21% dels estudiants entre 4-18 anys (391 alumnes) fan ensenyament en català a Guardamar i tota la resta tenen *el valencià* com a assignatura obligatòria. La tendència progressa fins al 33% a l'Escoleta municipal de 0 a 3 anys. No som en cap paradís lingüístic, però tampoc no és l'infern dantesco que ens ven la literatura barcelonina alarmista com a anunci del que podria passar en indrets que es tenien per molt feliços.

A tall de cloenda, us direm que els veïns d'Elx anomenaren la porta de fusta de migjorn a la Vila Murada, la que ens arribà d'ençà Barcelona l'any 1441, com a Porta de Guardamar, la que és al mig de la façana de l'Ajuntament. Permeteu-nos parlar-vos ara com a guardamarencs residents. Passarem les pluges escasses entre Guardamar i Elx, on ens portà la vida. Sovint amaguem la llengua catalana, el valencià de Guardamar. Una llengua que, per poc que escoltem, sentirem en la boca del poble: en les dones dels pescadors de la Saranda, a la venda del peix en carretons, en les botigues o en els xiquets de l'Escoleta municipal, els quals també us contestaran en català perquè també el parlen si en treuen profit. El Segura desplega un dels paisatges més entranyables de les terres de llengua catalana, l'Horta, i, més enllà dels cabeçons poblats per humans d'ençà la prehistòria, el Camp i la Llacuna de la Mata. S'hi veuen les nafres obertes per una pressió urbanística abassegador que sembla tot just aturar-se amb l'alè d'una sensibilitat renovellada en un municipi que encara conserva molta verdor i arenes. Per això, ens atrevim a convidar-vos. De vosaltres depèn, perquè, estrefent el vers jaenià i elxà «moriré amb la boca reblida de català», o ens salvem tots o ens perdem tots plegats. En aquests dies veloços, refermar-nos en la catalanitat és també desplaçar-nos per retrobar-

L'església de St. Jaume, a Guardamar, amb la mar al fons FOTO: Turisme de Guardamar